

**Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic
Medical History Research**

ISSN: 2822-4949

(Aralık / Dec 2024) 3/2

**Esra Yıldız, Şer'iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi: Osmanlı Devleti'nde
Sağlık Çalışanlarının Terekeleri, ed. Ayhan Işık, İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, Ankara
Ekim 2023, 682 sayfa, ISBN 978-625-6587-32-8.**

OSMAN ATEŞ

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Öğrencisi
Hitit University, Faculty of Theology, Islamic History and Arts, Ph.D. Student

Çorum, Türkiye

osmanatesh@yandex.com

<https://orcid.org/0000-0002-8727-3735>

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi/Received: 24 Ekim 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 14 Aralık2024

Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2024

ATIF/CITE AS

Ateş, Osman "Esra Yıldız, Şer'iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi: Osmanlı
Devleti'nde Sağlık Çalışanlarının Terekeleri, ed. Ayhan Işık, İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, Ankara
Ekim 2023, 682 sayfa, ISBN 978-625-6587-32-8" Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi,
(Aralık / Dec, 2024) 3/2

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile
lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License (CC BY-NC).

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software

The Importance of Sharia Registers in Terms of Medical History: Inheritances of Healthcare Workers in the Ottoman Empire, İlâhiyât Publications, 1st Edition, Ankara October 2023, 682 pages, ISBN 978-625-6587-32-8.

Abstract

This book, written by Dr. Esra Yıldız, who is known for her archival studies on the institutional history of the Ottoman state, is an original work that examines the estate records of healthcare professionals in the field of Ottoman medical history, and it also has the potential to make significant contributions to historical research with the information, documents and analyses it contains. The subject and purpose of the study is determined as the discovery of the estates of Ottoman healthcare professionals recorded in the Istanbul Mufti's Office, Sharia Records Archive, and the Military Court of the Army archive, together with data on daily life, as stated by the author himself in the introduction to the book. It is emphasized by the author himself in the introduction that there are two other books among the aforementioned archive sources that directly contain estate records, but due to the abundance of data, only the Military Court of the Army records were taken as basis in the scans. The author, who also has published books on her field, chapters in some scientific books and numerous articles in various journals, mostly focuses on the interaction of bureaucratic life with civilian life in her works. In this book, which is an independent work in the field of Ottoman medical history in terms of the subject it deals with, it tries to reveal the life experiences of Ottoman health workers with a microhistorical understanding, based on the estate records. While doing this, it aims to provide practical analytical contributions to historical research by evaluating almost every detail found in the estates regarding daily life. When the work is examined in general, it is observed that the content also provides quite abundant and important clues about the daily life of the Ottoman people. In this sense, every data obtained will shed light on the yet undiscovered aspects of Islamic and Ottoman history, which are mostly known for their political history, and will be the means for many more details about Ottoman life to come to light.

Key Words: Ottoman İlmiye Organization, Ottoman Health Workers, Heritage Records.

Öz

Osmanlı devleti kurumsal tarihi üzerine yapmış olduğu arşiv çalışmalarıyla tanınan Dr. Esra Yıldız'ın kaleme aldığı bu kitap, Osmanlı tıp tarihi alanında sağlık çalışanlarının terekeleri kayıtlarını inceleme konusu yapan özgün bir eser olmasının yanında içerdiği bilgi, belge ve analizlerle tarih araştırmalarına önemli katkılar sağlayabilecek bir potansiyeli de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmanın konusu ve amacı İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi Kismet-i Askeriye Mahkemesi arşivinde kaydı bulunan Osmanlı sağlık çalışanı terekelerinin gündelik yaşama dair verilerle birlikte ortaya çıkarılması olarak tespit edildiği bizzat yazar tarafından kitabın giriş kısmında belirtilmektedir. Adı geçen arşiv kaynakları arasında doğrudan tereke kayıtlarını içeren iki farklı defter daha bulunduğu ancak verilerin çokluğu sebebiyle taramalarda sadece Kismet-i Askeriye Mahkemesi kayıtlarının esas alındığı yine bizzat yazar tarafından giriş bölümünde vurgulanmaktadır. Alanıyla ilgili basılmış kitapları, bazı bilimsel kitaplarda bölümleri ve muhtelif dergilerde çok sayıda makalesi de bulunan yazar, eserlerinde daha ziyade bürokratik hayatın sivil yaşamla olan etkileşimini konu edinmektedir. Ele aldığı konu bakımından Osmanlı tıp tarihi alanında müstakil bir eser özelliği taşıyan bu kitabında ise Osmanlı sağlık çalışanlarının yaşamsal tecrübelerini mikrotarih anlayışıyla tereke kayıtlarından yola çıkarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de terekelerde gündelik yaşama dair izleri bulunan hemen her ayrıntıyı değerlendirme kapsamına alarak tarih araştırmalarına pratiğe dönük analizel katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmaya genel olarak göz gezdirildiğinde muhtevanın Osmanlı insanının gündelik yaşamına dair de oldukça bol ve önemli ipuçları verdiği gözlemlenmektedir. Bu anlamda ulaşılan her veri daha ziyade siyasi tarihiyle bilinen İslâm ve Osmanlı tarihinin henüz keşfedilememiş yönlerine de ışık tutacak, Osmanlı yaşamıyla ilgili daha pek çok detayın gün yüzüne çıkmasına vesile olacaktır.

Anahtar Kavramlar: Osmanlı İlmiye Teşkilatı, Osmanlı Sağlık Çalışanları, Tereke Kayıtları.

Giriş

Osmanlı devleti kurumlar tarihi üzerine yapmış olduğu kıymetli arşiv çalışmalarıyla tanınan Dr. Esra Yıldız'ın kaleme aldığı bu kitap, Osmanlı tıp tarihi alanında sağlık çalışanlarının terekeleri kayıtlarını inceleme konusu yapan özgün bir eser olmasının yanında içerdiği bilgi, belge ve analizlerle tarih araştırmalarına önemli katkılar sağlayabilecek bir potansiyeli de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmanın konusu ve amacı İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi Kısmet-i Askeriye Mahkemesi arşivinde kaydı bulunan Osmanlı sağlık çalışanı terekelerinin gündelik yaşama dair verilerle birlikte ortaya çıkarılması olarak tespit edildiği bizzat yazar tarafından kitabın giriş kısmında belirtilmektedir. Adı geçen arşiv kaynakları arasında doğrudan tereke kayıtlarını içeren iki farklı defter daha bulunduğu ancak verilerin çokluğu sebebiyle taramalarda sadece Kısmet-i Askeriye Mahkemesi kayıtlarının esas alındığı yine bizzat yazar tarafından giriş bölümünde vurgulanmaktadır. Tereke kayıtlarından istifade edilen diğer 17 mahkeme ismi ise Adalar, Ahi Çelebi, Anadolu Sadareti, Balat, Beşiktaş, Davud Paşa, Evkaf-ı Hümayun, Eyüp, Galata, Hasköy, İstanbul, İstanbul Bab, Kartal, Kısmet-i Askeriye, Mahfel-i Şer'iyat, Mahmud Paşa, Rumeli Sadareti ve Üsküdar mahkemeleri olarak kitabın kaynakça bölümünde alfabetik olarak sıralanmaktadır.

Osmanlı kurumları özellikle de şeyhülislâmlık kurumu üzerine yaptığı araştırmalarla adını duyuran yazarın konuya dair *"Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Şeyhülislâmlık Binalarının Tarihçesi (1826-1924), ed. Ayhan Işık, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, ss. 1-298, ISBN: 978-625-8031-49-2"*, *"Şeyhülislâmlığın Bürokratik Yapısı (1876-1924), ed. Ayhan Işık, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, ss. 1-450, ISBN: 978-625-8031-95-9"*, *"Şeyhülislâmlığın Saklı Hazinesi: Bâb-ı Fetvâ Mühürleri, ed. Ayhan Işık, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, ss. 1-154, ISBN: 978-625-6961-23-4"* ve *"Şeyhülislâmlık Arşivi Belgelerinde Ulemanın Soy Kökenleri ve Aile Bağları, ed. Ayhan Işık, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, ss. 1-558, ISBN:978-625-8031-44-7"* künyeleriyle kataloglanan dört adet kitabı, çeşitli bilimsel kitaplarda ise *"Meşihat Arşivi Fonları"*, *"Şeyhülislâmlık Belgelerinde Tekirdağ Uleması"*, *"Şer'iyeye Sicilleri ve Meşihat Arşivi Belgelerine Göre Tekirdağ Müftüleri"* ve *"Osmanlı Ulema Biyografilerinin İncelenmesinde Bir Yol Haritası"* başlıklı bölümleri bulunmaktadır. Muhtelif dergilere ulema biyografileri üzerine çok sayıda makale de yazmış olan müellif, eserlerinde daha ziyade bürokratik hayatın sivil yaşamla olan etkileşimini konu edinmektedir.

Ele aldığı konu bakımından Osmanlı tıp tarihi alanında özgün bir eser özelliği taşıyan bu kitabında ise Osmanlı sağlık çalışanlarının yaşamsal tecrübelerini mikrotarih anlayışıyla tereke kayıtlarından yola çıkarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de terekelerde gündelik yaşama dair izleri bulunan hemen her ayrıntıyı değerlendirme kapsamına alarak tarih

araştırmalarına pratiğe dönük analize katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Nitekim kitabının “Şer’iyye Sicillerinin Tıp Tarihi Açısından Önemi” başlığını taşıyan birinci bölümünde dönemin sağlık meslek gruplarını tasnif ederken devlete bağlı ya da özel oluşlarını dikkate almak suretiyle temelde ikili bir ayrımına gitmekte ve mesleki örgütlenmenin günümüzdekine benzer bir yapıda şekillendiğini göstermek istemektedir. Bölüm içerisinde yapmış olduğu tespitler Osmanlı dönemi sağlık hizmetlerinin günümüz sosyal sağlık güvencesine benzer bir şekilde vakıflar aracılığıyla yürütüldüğünü, yine günümüzdeki hıfzıssıhha ya da koruyucu hekimlik uygulamasına benzer bir uygulamanın çevre temizliğinin sağlanması şeklinde dönemin ihtisap teşkilatı tarafından yürütüldüğünü ve salgın hastalıklara karşı halk sağlığını koruma amaçlı kurulan tahaffuzhanelerde günümüzdeki karantina uygulamasına benzer bir uygulamanın tahaffuz tedbirleri adıyla tatbik edildiğini ortaya koymaktadır. Yine yazarın tedavi gören ya da vefat eden hastalarla tedavi gördükleri sağlık tesislerinin isimleri, hastaların ölüm sebepleri ve şekilleri, tıbbi terimoloji, hastalık çeşitleri ya da isimleri, adli raporlama süreci ve türleri, sağlık çalışanlarıyla ilgili mahkeme kararları, sağlık çalışanı ya da tıp eğitimi süreci ve türleri, sıhhiye yazışmaları, özel muayenehanelerle ilgili veriler, tıp ekipmanları, hasta hakları uygulamasına benzer şekilde sağlık çalışanları ile hastalar arasında meydana gelen muhakeme süreci ve türleri, sağlık çalışanlarının görev veya yetki alanına ve kendilerine tanınan imtiyazlara dair veriler, askeri sağlık uygulamaları ve sağlık çalışanlarına ait terekeler gibi tarihsel bilgi ve belgelerden hareketle yapmış olduğu bazı değerlendirmeler ise Osmanlı sağlık sistemindeki işleyişi betimlemesi bakımından oldukça önemli bir ameliyeti yerine getirmektedir. Kitabın birinci bölümünde müellif tarafından yapılan bu ve benzeri analizler aynı zamanda Osmanlı ve günümüz sağlık sistemleri arasındaki işleyiş farkını ya da benzerliklerini ortaya koyması yönüyle pratik bir mukayese zemini de oluşturmaktadır. Kavram bakımından her ne kadar ciddi farklılıklar bulunsun da anlam bakımından her iki sağlık sistemi terminolojisi arasında çok fazla bir fark bulunmadığı ve Osmanlı sağlık sisteminin de günümüz sağlık sistemine benzer ancak bugüne oranla daha denetlenebilir bir şekilde işlediği yazarın tespit ve değerlendirmelerden anlaşılmaktadır.

Osmanlı sağlık sistemi içerisinde özellikle devlete ait sağlık tesisleriyle özel muayenehanelerin günümüzdekine benzer bir şekilde bir arada işletilmesi, hastalara ait kayıtların ölüm sebepleri ve ölüm şekillerine varıncaya kadar günümüzdekine benzer bir şekilde tutulması, kavram olarak olmasa bile anlam olarak günümüzdekine benzer bir tıp terminolojisinin oluşması, günümüzdekine benzer ancak daha titiz bir adli raporlama sürecinin işletilmesi, cariyeye muayene raporu dışında adaletin daha doğru tecelli edebilmesi adına darp,

hastalık/sağlık, şartlı tahliye, bilirkşi, ölüm, otopsi, defin, akıl sağlığı, sağlık kurulu, maluliyet, ıskat-ı cenin, huzurevi yada hastane yatış, iş kazası, ve iş göremezlik raporlarıyla rıza senedi ya da aydınlatılmış onam formu gibi günümüzdekine benzer adli tıp belgelerinin düzenlenmesi, sağlık çalışanlarıyla hastalar arasında günümüzdeki hasta haklarına benzer bir muhakeme sürecinin işletilmesi, cerrahların esnaftan sayılıp usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilmesi dışında sağlık çalışanlarının günümüzdekine benzer şekilde modern tıp eğitime tabi tutulması, özel muayenehanelerin denetimiyle sağlık tesisleri güvenliğinin günümüze benzer bir şekilde sağlanması, başta bilirkşilik olmak üzere sağlık çalışanlarına günümüzdekine benzer görev ve yetki tanımı yapılması, içerik yönünden farklı olsa da sağlık çalışanlarına günümüzdeki gibi bazı imtiyazların tanınması ve günümüzdekine benzer askeri sağlık uygulamaları gibi hususlar her iki sağlık sistemi arasındaki işleyiş benzerliği ortaya koyar niteliktedir.

Osmanlı sağlık sistemiyle günümüz sağlık sistemi arasındaki tek belirgin fark sağlık çalışanlarına ait tereke kayıtlarının tutulması ve taksim edilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. O dönemin sağlık sisteminde çalışanların tereke kayıtları şer'iyye yani kadılar veya kadı naipleri tarafından tutulup taksim edilirken günümüzde diğer devlet görevlilerinde olduğu gibi sağlık çalışanlarının mal varlıklarına dair kayıtlar da sosyal güvenlik kurumuyla irtibatlı bir şekilde kendi kurumlarınca tutulmaktadır. Taksimat işiyle ilgili bütün işlemler ise yine sosyal güvenlik kurumu irtibatlı bir şekilde ilgili bakanlık birimleri tarafından gerçekleştirilmektedir. "*Şer'iyye Sicillerindeki Tereke Sicilleri ve Tıp Tarihi Açısından Önemi*" başlığını taşıyan ikinci bölümde ise kitabın ana tezini temellendiren bazı önemli bilgi, belge ve değerlendirmelere yer verilmektedir. Özellikle "*Tereke Kayıtlarının Muhtevası*" başlığı altında sunulan belge ve analizlerle tereke kayıtlarında listelenen verilerin Osmanlı yaşamına dair neredeyse her ayrıntıya ışık tuttuğu ve bu arşiv malzemesinin dönemin sivil ya da sivil olmayan yaşantısının çalışıldığı tarih araştırmalarına katkı sağlayacak oldukça geniş bir veri tabanı anlamına geldiği tezi temellendirilmeye çalışılmaktadır.

En küçük eşyayı bile kayıt altına alan tereke arşivinin özelde sağlık çalışanlarının genelde ise Osmanlı insanının bürokratik ya da sivil, merkez ya da taşra yaşamına dair pek çok detayı belirli yönleriyle ortaya koyduğu da ayrıca vurgulanmaktadır. Bölüm içerisinde özellikle "*Tereke Kayıtlarının Muhtevası*" başlığı altında verilen belgeler ve yazar tarafından yapılan analizler dikkate alındığında her tereke kaydının aynı zamanda bir ölüm ya da miras kaydı olduğu ve bu kayıtların dönemin doğum ya da ölüm oranları, aile birey sayıları, akrabalık dereceleri, medeni durum, eş sayıları, adres ya da mesken bilgileri gibi aile bireylerine dair malumatın tespitinde oldukça önemli rol oynadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim tereke kayıtlarında listelenen

eşyaların ismi, kalitesi, ebadı, adedi, ham maddesi, değeri ve kullanım amacına dair bilgiler kişinin ya da sağlık çalışanının ekonomik durumu, serveti, yatırımları, lüks ya da konfor durumu, gelenek ya da göreneği, inanç ya da dini durumu, kültürel ya da folklorik durumu, kişisel uğraşları, geçim kaynakları, gelir-gider ya da borç durumu, ekonomik durumuyla mesleki statüsü arasındaki ilişki, yaşam tarzı, ilgi duyduğu sanatlar, giyim-kuşam ya da moda alışkanlıkları, dönemin yaygın olarak kullanılan eşya türleri ve bunlarla ilgili oluşan terminoloji, takı tercihleri, tüketim alışkanlıkları, entelektüel durumu, yabancı dil bilgileri, kitap sahiplenme sayısı, kitap ya da müellif tercihleri gibi kişinin gündelik hayata yansıyan hususiyetleri hakkında ufuk açıcı fikirler vermektedir.

“Osmanlı Devleti’nde Sağlık Çalışanlarının Terekelerine Örnekler” başlığını taşıyan son bölümde ise tarih araştırmalarına katkı sağlamak bakımından Osmanlı sağlık çalışanlarına ya da tıbbi malzeme bırakan kimselere ait tereke kayıtları orijinal belgesi, analitik özeti ve latinize edilmiş transkripsiyonlu metniyle birlikte her unvandan birer adet olmak üzere sunulmakta ve örneklendirilmektedir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise Osmanlı sağlık çalışanlarına ait tereke kayıtlarından çıkarılan istatistiki veriler sistematik bir analize tabi tutularak çalışma sonlandırılmaktadır. Eserde ana kaynak olarak ise sağlık çalışanı terekelerini içeren ve bilgileri kaynakça bölümünün ilk kısmında verilen arşiv kayıtlarından yoğun bir biçimde istifade edilmekle birlikte künyeleri yine aynı bölümün kalan kısmında listelenen pek çok yazılı kaynaktan da yeri geldikçe faydalanılmaktadır.

Yazarın ayrıntılı terim açıklamaları, orijinal tereke kayıtlarına ait fotoğraflar ve içeriği gösteren tablolarla zenginleştirip hedef kitleye uygun akademik bir dille kaleme aldığı bu çalışmada kimi zaman anlatım tekrarına düşmesi ise yazarın eserde göze çarpan tek handikabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu bilgiler dikkate alındığında Osmanlı dönemi sağlık çalışanlarının terekelerini araştırma konusu yönüyle İslam ve Osmanlı tıp tarihi alanının özgün ve nadir çalışmalarından biri sayılabilecek olan bu eser, aynı zamanda Osmanlı bilim, ekonomi, toplum, kültür, folklor, sanat, hukuk ve harbiye tarihi araştırmalarına öncülük etmesi bakımından da oldukça kıymetli bir muhtevayı bünyesinde barındırmış olmaktadır. Ancak tereke kayıtlarından elde edilen verilerin disiplinler arası anlamda birbirinden farklı çok sayıda araştırma alanına katkı sunabilecek malumatı içeriyor olması branş bazında gerçekleştirilmesi son derece elzem olan ileri çalışmaları Osmanlı yaşamının tüm yönleriyle aydınlatılabilmesi bakımından gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Tanıtımını yaptığımız eser sonuç olarak dönemin sağlık çalışanlarının gündelik hayata yansıyan yönlerini tereke kayıtlarından hareketle ortaya çıkarmayı amaçlamakla birlikte genel anlamda Osmanlı insanının gündelik yaşamına dair de oldukça bol ve önemli ipuçları vermektedir. Diğer Osmanlı kurumlarına ait arşiv kayıtları üzerinden yapılabilecek benzer bir çalışma ya da taramanın veri potansiyelini de aynı oranda artıracığı ve Osmanlı yaşamının karanlıkta kalmış yönlerine dair izlerin de gün yüzüne çıkarılmasına vesile olacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Kişiyne ait nüfus ve adres bilgileri eş ve çocuk sayısı bakımından dönemin aile yapısı, mirasçı sayısı bakımından akrabalık dereceleri, adres bilgileri bakımından da dönemin mesken çeşitleriyle kat ve oda sayıları hakkında tarihi araştırmacılarına son derece kıymetli fikirler verecektir. Yine evde kullanılan eşyaların türü, ham maddesi, imalat şekli, kullanım amacı, kalitesi ve adedine dair veriler sanat, toplum, kültür, gelenek, inanç, maden ve ekonomi konuları üzerinden yapılan ve yapılacak olan tarih çalışmalarına oldukça önemli katkılar sağlayacaktır. Giyim-kuşam ve ziynet eşyaları hatta kumaş türleriyle ilgili bilgiler ise yine tarih araştırmalarına mühim katkılar sunmasının yanında dönemin konfeksiyon, süslenme ve estetik sektörleriyle alışkanlıkları hakkında da muhtelif fikirler verecektir. Kişilerin sahip olduğu kitap türleri, kitapların piyasa değerleri ve tercih edilen yazarlarla ilgili elde edilen bilgiler de hem bireysel hem de toplumsal anlamda dönemin entelektüel ve sosyo-ekonomik durumuna dair son derece önemli çıkarımlara kaynaklık edecektir. Ulaşılan her veri daha çok devlet ve kurumlar tarihiyle bilinen İslâm ve Osmanlı tarihinin henüz keşfedilememiş yönlerine de ışık tutacak, Osmanlı yaşamıyla ilgili daha pek çok detayın gün yüzüne çıkmasına vesile olacaktır. Bu anlamda disiplinlerarası çalışan ya da çalışmayı planlayan tarih araştırmacılarına büyük görevler düşmekte, hem veri tabanının oldukça geniş olması hem de aile ve toplum tarihi çalışmalarının gelişerek devam etmesi bakımından her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.